

150 år med norsk væ

I dag kan vi finne ut hvordan været blir mange dager fram i tid. Norske meteorologer skal ha mye av æren for det.

1. desember var det 150 år siden Norge fikk sin første meteorolog.

Rett skal være rett. Henrik Mohn ble i 1866 utnevnt til Norges første professor i meteorologi. Tittelen meteorolog ble først brukt her til lands nesten 40 år senere. Mohn var likevel en meteorolog i ordets rette forstand. Han drev med værstatistikk, værvarsling og vær- og klimaforskning.

Lørdag 1. desember 1866 startet han sitt arbeid som den første bestyreren ved Det norske meteorologiske institutt (DNMI), etablert som en avdeling ved Universitetet i Christiania.

Datoen regnes som fødselsdagen til det som i dag heter Meteorologisk institutt.

En prests tro på værvarsling

Historien om værobservasjoner i Norge startet lenge før opprettelsen av Det norske meteorologiske institutt. Presten og naturforskeren Hans Strøm (1726- 1797) og musikeren og altmuligmannen Johan Daniel Berlin (1714- 1787) blir ansett som to av pionerene i arbeidet med å føre meteorologiske observasjoner.

- Presten Hans Strøm hadde mange store tanker om meteorologien og værvarslingen. Han trodde at man en gang i fremtiden ville kunne varsle været med like stor sikkerhet som man kunne fastslå himmellegemenes baner, og at man dermed kunne regne ut hvordan været ville bli mange år fram i tid. Det var naturligvis en naivt optimistisk tanke. Naturfenomenene som styrer været, er altfor kaotiske. Det er så mye som påvirker værvarslingen rundt om i verden at eksperter i dag er enige om at det ikke er mulig å spå været for noe særlig mer enn ti dager fram i tid. Mer enn ti dager fremover blir nemlig usikkerhetsmomentene for store, sier historiker Yngve Nilsen.

Nilsen har sammen med historikeren Magnus Vollset skrevet den nye boken om Meteorologisk institutt i forbindelse med 150-årsjubileet.

Krig og forlis

Krimkrigen på 1850-tallet, hvor en sterk storm førte til at mange allierte skip sank i Svartehavet, var en utløsende årsak til at verdens første stormvarslingstjeneste ble opprettet i Frankrike i 1856.

De vitenskapelige forutsetningene var delvis til stede ved at man kjente til mye av det som gjør at vær oppstår og endrer seg. Og man kunne dessuten måle temperatur, vindretning, vindstyrke, lufttrykk, luftfuktighet og nedbør.

I tillegg var den elektriske telegrafene, som kom fra 1840-tallet, en revolusjon med tanke på å sende meldinger over lange avstander. Værobservatører, som meldte fra om værvarslingen på ulike steder, ble engasjert i mange land fra midten av 1800-tallet.

I årene rundt 1860 hadde Frankrike, Nederland og Storbritannia etablert storm- og værvarslingstjenester ved hjelp av observatører og telegrafnett. Å unngå skipsforlis i uvær var en sentral grunn til at disse varslingstjenestene ble opprettet.

I et internasjonalt perspektiv var Norge

Inntegning av værddata på kart i England under andre verdenskrig. FOTO: AKTUELL/NTB

Værobservasjon på Jan Mayen ble etablert i 1921. Dette er fra 1961. FOTO: AKTUELL/NTB

tidlig med da Det norske meteorologiske institutt ble etablert.

Norge fikk sin første telegraflinje i 1855, og allerede fra 1860 ble det gjort værobservasjoner ved fem telegrafstasjoner i landet: Kristiansund, Ålesund, Skudeneshavn, Mandal og Sandøysund (på Hvasser i Vestfold). Derfra ble værobservasjonene sendt videre til Christiania, mens Skudeneshavn hadde kontakt med Paris, forteller Yngve Nilsen.

Det finnes et stort og ukjent antall historier om norske sjøfolk som har omkommet på havet. Det årlige lofotfisket - som har eksistert i mer enn 1000 år - er blant annet kjent for en rekke ulykker. Ett eksempel er lofotstormen 11. februar 1849. Da forliste svært mange båter, med et stort antall omkomne - trolig et sted mellom 200 og 500 fiskere, ifølge ulike anslag.

På den tiden var det ennå ikke vitenskapelig mulig å varsle været, verken i Norge eller noe annet land.

De første varslene

- En av de viktigste årsakene til at den norske værvarslingen ble opprettet, var å unngå at fiskere gikk ut på havet når det var uvær i anmarsj. På 1800-tallet døde flere tusen fiskere og andre sjøfolk i norske farvann, og mange av ulykkene kunne ha vært unngått med god værvarsling, og dersom alle som hadde behov for det, fikk varslene i tide, sier Anton Eliassen, direktør ved Meteorologisk institutt.

I 1868 startet Mohn å utarbeide de første norske værvarslene. Disse ble publisert i Morgenbladet.

Samme år sørget Mohn også for at Norges tre første stormvarslere ble sendt ut. Det ble gjort under vintersildfisket og lofotfisket. Det hindret imidlertid ikke forlis det året også. Bare på én stormfull dag, nærmere bestemt tirsdag 31. mars 1868, omkom bortimot 100 fiskere utenfor Lofoten.

Henrik Mohn ledet DNMI fra starten i 1866 til 1913. Dette bildet er fra 1896.

TEKST: BJØRN HUGO PETERSEN

Værvarsling

VÆRHARD KYST: Man kan gjøre lite med været, men man kan forsøke å varsle hvordan det blir. I år feirer Meteorologisk institutt 150-årsjubileum.

FOTO: MARIT HOMMEDAL / NTB SCANPIX

METEOROLOGER I ØST, VEST OG NORD

► I de første årene var værvarslene stort sett myntet på avislesere i hovedstaden. Og det første regionale værvarselet, som kom i 1882, var for Østlandet. Det ble kalt «Vejrvarsler for Landmanden», og var daglige værvarslere i sommermånedene, spesielt tilpasset gårdbrukere på Østlandet.

► Det meste av uværet i Norge kommer imidlertid vestfra, over havet. Via telegrafene fikk vi ganske tidlig informasjon om vær og uvær fra områder som ligger vest for oss, som Storbritannia og Færøyene.

► I 1903 ble Niels Johan Føyn ansatt som leder for det nyopprettede Meteorologisk Observatorium i Bergen. Arbeidet som ble gjort der førte til at stormvarslene ble langt bedre. Føyn var den aller første i Norge som fikk tittelen meteorolog.

► I Nord-Norge startet den meteorologiske forskningen ved Haldde-observatoriet i Finnmark i 1912. Haldde, som ligger i cirka 900 meters høyde, var da også sentrum for den norske nordlysforskningen.

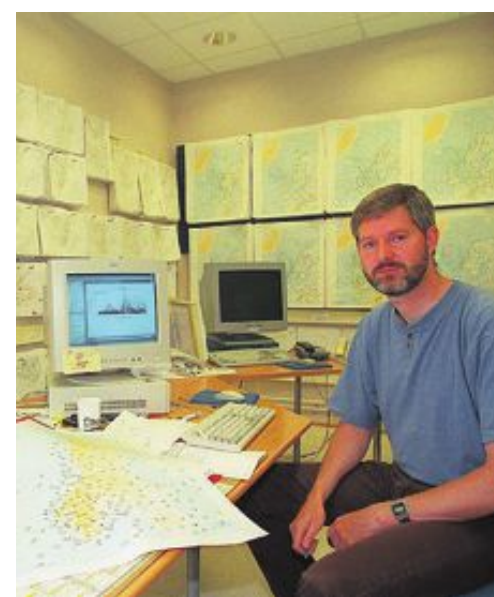
► Det ble etter hvert opprettet over 20 observasjonsposter i nord, blant annet på Bjørnøya i 1920, på Jan Mayen i 1921 og i Myggbukta på Grønland i 1922.

► Haldde-observatoriet i Alta og Geofysisk institutt i Tromsø er forløperne til Værvarslinga for Nord-Norge, som formelt ble etablert i 1922. Og likeledes er Meteorologisk Observatorium i Bergen og Geofysisk institutt i Bergen forløperen til Værvarslinga på Vestlandet, som formelt ble opprettet i 1918.

► Innen meteorologien skulle Bergen bli sentral i verdensmålestokk,

med Vilhelm Bjerknes i spissen for utviklingen. Fysikeren Bjerknes blir i dag omtalt som opphavsmannen til moderne meteorologi. Allerede i 1904 hadde han publisert en vitenskapelig artikkel der han slo fast at værvarsling kan løses ved hjelp av matematiske ligninger basert på fysikkens lover.

► Telegrafene spredte seg utover Norge fra 1855, og telefonnettet ble utbygd fra 1880-årene. Men det tok lang tid før alle steder hadde fått telegrafekspedisjon eller telefonstasjon. For de 142 fiskerne som omkom utenfor kysten av øya Frøya i Sør-Trøndelag 14. oktober 1899, kom telefonforbindelsen til Frøya én måned for sent. Mange av fiskerne som omkom, gikk ut fra fiskeværet Titran, lengst vest på Frøya, og katastrofen ble i ettertid derfor kalt Titranulykken.

Statsmeteorolog John Smits i 1998, med noen av hans 51 teorier om morgendagens vær.

Bergensskolen innen meteorologi i 1919.

FOTO: UKJENT/UNIVERSITETET I BERGEN

Det norske værskipet Polarfront I, en ombygd engelsk korvett, var i tjeneste fra 1948 til 1974.

Meteorolog i arbeid på Meteorologisk institutt i Oslo i 1953. FOTO: LEIF ØRNLUND/OSLO MUSEUM